
**GENETIKA
ILI REVOLUCIJA?
O FENOMENU
JUŽNOSLAVENSKE
ŠKOLE KOŠARKE**

VJEKOSLAV PERICA

Vladika Petrović-Njegoš bio je čovjek veličanstvene visine, oko šest stopa i osam inča, a mogao je puškom pogoditi limun koji bi u zrak bacio neki njegov ađutant.

Sir J. Gardner Wilkinson,
Dalmatia and Montenegro,
sv. I. London, 1848, str. 530.

Darko Miličić, 17, visok je sedam stopa i uz to je znalac mnogih vještina. To nije nikakva novost. Da se pojavio prošle godine, kao srednjoškolski junior, imao bi velike šanse da ozbiljno izazove Yao Minga i dođe na sam vrh te regrutne skupine. Ove godine, on je bez premca broj jedan među novim igračima. Timovi u NBA ligi se u ovom trenutku utrkuju ne bi li ga privukli.

“Coming out of the Darko”
by Chad Ford, 16. prosinac 2002.
<http://sports.espn.go.com/nba>

Hrvatski div Ivo Karlović bljesnuo je na svom fantastičnom bajkovitom početku nastupa u Wimbledonu ovog ponedjeljka pobjeđivši šampiona Lleytona Hewitta, te je time svoje ime upisao u povijesne knjige ovog slavnog turnira. Visok šest stopa i 10 inča, Karlović je najviši muškarac koji je igrao na ovom grand slam turniru u njegovoj povijesti dugoj 127 godina.

London, Reuters, 23. lipanj 2003.

Ako je išta u propalnoj Jugoslaviji bilo uspješno i od svakog priznato, onda je to bio sport. Zato bi u međunarodnim sudskim parnicama o podjeli imovine bivše Jugoslavije bilo lakše podijeliti atome nuklearke Krško ili Bosnu i Hercegovinu nego sportske trofeje jugoslavenske reprezentacije. Naročito kad se radi o trofejima ekipnih, kolektivnih sportova, poput možda najtrofejnijeg i međunarodno najpri-

znatijeg jugoslavenskog sporta – košarke. Sva ta zlata, srebra i bronce plodovi su jednog tima, sistema, škole, spoja individualnog i kolektivnog, rada trenera, igrača i menadžera, kulture i ideologije, jedinstva i raznolikosti. U mnogim smo sportskim igrama briljirali u međunarodnoj konkurenciji, ali košarka je sport po kom je Jugoslavija postala poznata u svijetu kao Švicarska po siru i ručnim satovima ili Francuska po šampanjcu. Prije odlaska u koš povijesti Jugoslavija je u tom sportskom košu pronašla prvi put u osamdeset godina života svoj logo, marku, identifikacijski simbol koji je dugo i bezuspješno tražila igrajući se infantilno višeglavim orlovima, kokardama, crvenim petokrakama, šahovnicama, turskim sabljama, žutom zvijezdom s groba Aleksandra Makedonskog i tako dalje. A da smo sve te drangulije od početka bacili u koš možda bi nam prava ideja prije sinula pa bi se moguće i spasili – ne mislim spasili konkretni sustav ili bilo koju državu nego izbjegli rat, tragediju, što je važnije od svega. Ali to je epohalno otkriće došlo tek poslije smrti SFRJ. Tako je i ova zemlja sa slavom u imenu postala slavna poslije svoje smrti kao i oni mnogi naši pisci i pjesnici iz srednjoškolskih udžbenika materinjeg jezika – nismo im svi ma upamtili imena i djela, ali se sjećamo da je drugarica rekla: postao je slavan tek poslije svoje smrti.

Nadajući se podjeli sportskih trofeja jugoslavenske košarkaške reprezentacije ožalošćena balkanska etno-porodica mogla bi ostati praznih ruku i obješena nosa. Kome bi, recimo, trebali pripasti trofeji košarkaške reprezentacije Jugoslavije osvojeni u razdoblju od Rija (1963) i Meksika (1968) do Seula (1988) i Buenos Airesa (1991)? Oni su sad u Beogradu u prostorijama Košarkaškog saveza Državne zajednice Srbija i Crna Gora ali ih Srbija i Crna Gora ne smiju svojatati. Nije to zlato i srebro samo srpsko-crnogorsko nego i hrvatsko, slovensko, bošnjačko, makedonsko, itd. Nije to samo Acino, Rankovo, Kićino i Mokino, nego i Draženo-vo i Krešimirovo, Janezovo i Mirzino. Ta se imovina socijalističke ere ne može ni privatizirati ni “etnicizirati”. Možda bi još teže bilo podijeliti košarkaške medalje koje su osvojene nakon 1991. pod zastavama postjugoslavenskih etno država, jer mnogo se toga tih godina pokušalo podijeliti i “humano preseliti” pa nije išlo. Tu spada srebro Hrvatske s Olimpijade u Barceloni 1992. osvojeno protiv najjačeg američkog (dakle i svjetskog) “Dream Teama” svih vremena, te niz svjetskih trofeja Srbije/Crne Gore pod imenom Jugoslavije: zlatne medalje sa svjetskih prvenstava 1998. u Ateni i 2002. u Indianapolisu; olimpijsko srebro iz Atlante 1996. i zlato sa prvenstva Evrope 1997. Besmisleno bi bilo smatrati srebrnu olimpijsku medalju iz Barcelone “hrvatskom” a zlatne s dvaju zadnjih prvenstava svijeta “srpskim i crnogorskim”, kao što to rade etnički nacionalisti koji su vazda svojatali tuđe a sebi pripisivali kvalitete koje nisu imali. Jer ti su sjajni trofeji postjugoslavenskog doba do-

šli kao rezultat “minulog rada” jedne i jedinstvene jugoslavenske škole koju su stvorili igrači, treneri i drugi članovi tima, a oni su bili Srbi, Hrvati, Slovenci, Bosanski Muslimani, Makedonci i drugi. Ta je škola rođena i već proslavljena u jedinstvenoj socijalističkoj državi između šezdesetih i osamdesetih. Te su trofeje osvojili igrači koji su izišli iz te jugoslavenske škole a ne iz sporta stvorenog u postsocijalizmu za vrijeme balkanskih ratova devedestih jer tada ništa nije stvoreno, pa ni sport, nego je samo rušeno i uništavano. Niti su najuspješniji nastupi košarkaških profesionalaca iz zemalja bivše Jugoslavije u elitnoj globalnoj NBA ligi devedestih godina djelo novog Balkana ili stare Amerike koja je izmislila košarku, nego su ti dolari, draftovi, i zlatno prstenje tamo od Petrovića, Divca, Rađe i Kukoča do Peđe Stojakovića i Darka Miličića opet plodovi one iste jugoslavenske škole košarke iz koje su ti igrači izišli, kojom su se inspirirali u predškolskom uzrastu i u kojoj su naučili igrati, osjećati i misliti tu igru, pa su baš tomu zahvaljujući mogli nadigrati Amerikance. Svi su dakle oni srebrni i zlatni momci s Balkana, od Bore Stankovića, Ace Nikolića, Radivoja Koraća, Ranka Žeravice, Branka Radovića, Ive Daneua i Kreše Ćosića do Petrovića, Kukoča, Stojakovića i Miličića, iz iste škole izišli, iz istih knjiga učili.

173 Kakva je to zemlja bila u kojoj je takva igra rođena? Što nam o tom vremenu i toj zemlji može reći povijest jedne sportske igre? Prema jednom udžbeniku povijesti za niže razrede srednjih škola izdanom od Kraljevske hrvatsko-slavonske-dalmatinske zamaljske vlade u Zagrebu 1898, sportske igre i igre uopće mogu nam dosta važnog kazati o nekom vremenu, kulturi, društvu i narodu.

Igre, bilo kojeg mu drago naroda – piše u tom udžbeniku – jesu ogledalo njegova duha. Iz narodnih igara u starih Grka odsijeva ljepota i velika okretnost tijela, u rimskim nasuprot igrama vidimo nasilje i prolijevanje krvi; u njima se zrcale ljudi tvrda srca, osvajači svijeta. Najmilije Rimljanima zabave, kojima su se po više dana neprestance naslađivali, bijahu igre gladijatorske (boračke) i borbe životinja.¹

Prema tome, povijest jugoslavenske škole košarke otkriva nam duh jednog vremena i naroda. Utoliko što je košarka postala globalnim fenomenom jednog vremena, sportska igra koja stalno napreduje i postaje popularna u svim zemljama svijeta, da-

1 *Opća povijesnica za niže razrede srednjih škola*. Priredio dr Ivan Hoić, profesor zagrebačke gornjogradske gimnazije. Četvrto ispravljeno izdanje. Zagreb: Kraljevska hrvatsko-slavonska-dalmatinska zemaljska vlada, 1898, str. 97.

kle, igra moderniteta i budućnosti;² narod i zemlja koji su bili tako uspješni u toj igri morali su imati budućnost. Imajući u vidu da se je jugoslavenska škola košarke po stilu i duhu dosta razlikovala od njenih sovjetskih i američkih rivala koji su svjesno ili nesvjesno imitirali stare Rimljane (dakle mi smo bili više kao stari Grci), jugoslavenska je košarka bila igra ljudi dobra srca i iznimne ljepote.

Analitičari bivše Jugoslavije objavili su mnoge studije na raznim jezicima. Po njima u toj je državi dosta toga bilo trulo, mada nas povijest i sadašnjost pa čak i znanost uče da prije te SFRJ kao i poslije nje biva gore. Po nekima je Jugoslavija uništena od domaćeg i vanjskog neprijatelja (to je ona legendarna “sprega” iz ONO i DSZ diskursa). Po mišljenju drugih ta je država samoj sebi iskopala grob pa je onda odumrla sve lijepo izvorno marksistički po nemilosrdnim povijesnim zakonima koji su isti kao zakoni fizike. Bio je to jedan samoubilački projekt. Je li moguće, napaćeni narode, zamisliti išta gore od grobara s lopatom u jednoj ruci a klasicima marksizma u drugoj pa ti taj dođe za državnika i vladajuću klasu?

Ali ima jedna među tim *institucija sistema* zvana *reprezentacija Jugoslavije*, odnosno *državna reprezentacija*, koja je i nadživjela matičnu joj državu i postala najslavnijom poslije njene smrti. A najzanimljivije se od svega čini to što ta reprezentacija Jugoslavije nije bila ni “narodna” ni “socijalistička-samoupravna” ni nesvrstana nego, zamislite – državna! Baš tako, državna i to na nacionalnoj federalnoj razini. To jest na onoj istoj razini gdje su sve druge institucije odumrle: i federacija, i partija, i Tito i narodna mu armija. Za života bivše Jugoslavije sve su institucije federalne razine trpjele izazove i napade s republičkih, pokrajinskih, lokalnih i drugih razina, te od raznih manje-više autonomnih faktora i samoupravnih interesa. Sve osim jedne federalne institucije: dakako, radi se o državnoj sportskoj reprezentaciji, reprezentaciji Jugoslavije, ne reprezentaciji federalnih ili konfederalnih ustavnopravnih jedinica ili zbratimljenih naroda i narodnosti nego reprezentaciji jedne jedinstvene države. Dok je u državi svatko potezao na svoju stranu, košarkaška reprezentacija te države ima zahvaliti za sve najsajjnije medalje timskom radu, jedinstvu (ne “zajedništvu” nego baš jedinstvu). Mada su klubovi bili potpuno autonom-

174

2 Američki sportski komentator Alexander Wolff (*Sports Illustrated*) nedavno je objavio knjigu *Velika igra, mali svijet: Jedna košarkaška avantura*. U toj knjizi Wolff, naoružan znanjem koje je stekao intervjuirajući košarkaše i trenere u 27 zemalja svijeta, kaže da danas čak 71 posto svih tinejdžera na svijetu, uključiv dvije od tri djevojčice, ili redovito gledaju ili treniraju i igraju košarku. Wolff proriče da je košarka sport budućnosti, da čovječanstvo dobija na visini i kvaliteti života i da košarka ujedinjuje svijet. Alexander Wolff. *Big Game, Small World: A Basketball Adventure*. New York, 2002.

ni i inače gledali svoje “klupske” dakle partikularne i lokalne interese, nikad nijednom klubu nije palo na pamet da kaže: ne puštamo našega igrača da igra za reprezentaciju. Ne zbog straha od tajne policije kao u Sovjetskom Savezu i Istočnoj Njemačkoj ili Kini, nego zbog neke svijesti i kodeksa časti, ali i zato što su naši igrači, nasuprot sovjetskim i kineskim, mogli preko reprezentacije i međunarodnih turnira doći do posla i dobre zarade na Zapadu. Nije bilo u toj reprezentaciji mnogo samoupravljanja. Bili su treneri i ekipa, individualno i te kako različiti ali na terenu svi kao jedan s jasnim ciljem: pobjediti protivnika, osvojiti što se najviše može. I uspjelo je, išlo je, mada se ponekad gubilo, konačni povijesni rekord je briljantan, povijest pamti jugoslavensko košarkaško čudo, zlatno doba, zlatni sport, najbolju školu košarke izvan zemlje u kojoj je igra izmišljena. U stvari, možda relativno i bolje od te razvikane američke košarke jer čini se da je i njoj najsjajnije zlatno doba došlo s prvim balkanskim lastama i orlicima ranih devedestih uz poneku sjenu poput one u Indijanapolisu 2002. kad te iste balkanske čudne ptice poniziše i poraziše moćni američki imperij.

175 Kad je, dakle, Jugoslavija uništena ili odumrla (ovisi o perspektivi), košarkaška reprezentacija ju je nadživjela. Zlato i srebro te pokoja bronca jugoslavenske reprezentacije postali su mramor, kamen i željezo jugonostalgije. *Reprezentacija* je institucija stvorena u bivšoj socijalističkoj Jugoslaviji. To je možda jedina institucija bivše države kojoj ni dan-danas nitko ništa ne može nauditi. Nemaju ni argumenata ni smjelosti napadati je ni najžešći antikomuisti, antijugoslaveni, antititoisti, etnički nacionalisti i vjerski zeloti. Ne mogu naći dokaze da je tu bilo daleko više ambasadora Srba nego Hrvata ili da je trebalo biti više predstavnika jedne grupe na račun druge, jer svaki pametan trener i navijač zna da se postava koja vodi i pobjeđuje ne mijenja nego se drži u igri. Svi su tu bili ambasadori, kako im se onda tepalo, a imenovao ih je narod, demokratski, ovacijama uz baklje, zastave i petarde.

Košarkaški trofeji reprezentacije Jugoslavije osvojeni prije i poslije 1991. ne smiju se podjeliti među državama nasljednicama. Neka ih zato Haški sud za ratne zločine na prostorima bivše Jugoslavije lijepo dosudi na čuvanje u Dom slavni, to jest Basketball Hall of Fame u Springfieldu, u Massachusettsu. Ipak je Amerika tu igru izmislila. A tu je u Springfieldu njen najsvetiji hram i u njem su već ikone naših košarkaških mučenika Ace Nikolića, Kreše Ćosića i Dražena Petrovića (gdje si, Mirza, bolan, što te još nema, tu ti je mjesto, hoće li te se ikad sjetiti Ameri?). Pa neka tamo sjaju u jednom velikom cjelovitom i nedjeljivom izlogu od azurnog stakla, dekoriranog onim socijalističkim grbom od šest buktinja što se slijevaju u jedan plamen, svi trofeji od Rija 1963. do Indijanapolisa 2002. U taj će izlog poput oltarskih dveri, tabernakula ili svetih sura suznim očima zuriti hodočasnici ju-

gonostalgičari; pred njim će zubima škrgutati pokoji balkanski etnički nacionalist-namjernik držeći figu ili kamen u džepu bijesno pogledavajući ozbiljne i do zuba naoružane američke momke i cure iz službe osiguranja i pred njim će se čudom čuditi i važna znanja stjecati milijuni posjetitelja od Hokaida do Tierra del Fuego. Zato dođi u “naš” Springfield, u Massachusettsu, dobronamjerni stranče, pa čak i ti, domaći izdajniče!

Kao što je već spomenuto, ključni je element jugoslavenske škole košarke državna reprezentacija rođena u socijalizmu. Ona SHS, odnosno Jugoslavija dvadesetih godina dvadesetog stoljeća, nije imala ni socijalizam, ni državnu reprezentaciju, a ni državu koja bi favorizirala timski duh i bratsku suradnju ravnopravnih. Socijaliste je držala po zatvorima a potencijalne košarkaše po dječjim bolnicama i grobnicama. Bila je, naime, prvak Evrope u stopi smrtnosti od tuberkuloze. Nije bilo dvometraša, jer su djeca umirala od bolesti siromaha prije no što su stigli stasati i doseći punu visinu. Tada stiže košarka u naše krajeve. Počet će hvatati korjene što će izrasti u drvo nasred svijeta tek onda kad se stvori dobra i jaka država sa sretnim narodom, a to će doći početkom šezdesetih. Do tada će i tuberkuloza biti iskorijenjena pa će dvometraši poput pečurki rasti od Triglava do Bitole. Uvoz košarke u južnoslavenske zemlje imamo zahvaliti američkim misionarima i talijanskim fašistima. Prvu košarkašku loptu donosi u Beograd 1924. godine William Willand, predstavnik vjersko-humanitarne organizacije Salvation Army. On će i poučiti beogradske profesore i učitelje pravilima nove igre a ovi će trenirati znatizeljne učenike i studente. Koju godinu poslije u talijanskom Zadru, odnosno Zari na dalmatinskoj obali, igra se košarka u sklopu fašističkih organizacija studenata i mladih, takozvane, *G.I.L. (Gioventu italiana littorio)*, *G.U.F. (Gruppo universitario fascista)*, te *Societa ginnastica*. Godine 1931. odigran je u Zadru košarkaški turnir, odnosno regionalno prvenstvo (talijanskog dijela) Dalmacije. U finalu je *Societa ginnastica* sastavljena uglavnom od lokalnih Talijana pojačanih igračima s Apeninskog poluotoka pobijedila pretežito slavensku ekipu *Colonia agricola* (Poljoprivredna škola koju je sponzorirao regionalni Odbor za siromašnu djecu).³

Od tih prapočetaka, jugoslavenska će se škola košarke razvijati pod utjecajem ovih dvaju različitih škola i stilova tražeći neku sintezu, odnosno graditi vlastiti model prema specifičnim uvjetima, društvu, mentalitetu i kulturi, između ostalog zato jer je takav pristup ohrabivala službena ideologija titoizma poslije nje-

3 Tonči Petrić “Povijest sporta u Splitu” (2) *Slobodna Dalmacija*, 21. II 2000; Talpo Oddone, *I cento anni della societa ginnastica Zara: con l'alto patronato del comitato olimpico nazionale italiano* (Roma: Associazione nazionale Dalmata, 1976).

gove pobjede nad staljinizmom. I u politici i u košarci tražili smo “svoj vlastiti put”. Posudili bismo od drugih dobre stvari dok smo istovremeno kreirali naše vlastite zahvaljujući srcu, kreativnosti i bistrini uma naših naroda i tako stvarali jednu novu bogatiju sintezu.

177 Američka je škola košarke počivala na privatnim udrugama i organizacijama neovisnim o državi i državnoj vlasti poput vjerskih i drugih privatnih škola i sveučilišta. U SAD nikad nije bilo nekog federalnog “ministarstva sporta”, čak ni stalne komisije pojedinih država koje bi nadzirale lige i turnire, otkrivale talente, držale savjetovanja za trenere i suce, i tome slično. Nasuprot tomu, talijanska je fašistička korporativna država nadizala sve društvene djelatnosti a posebno se pažnja usmjeravala iz Rima na školstvo te sport. Mladost (*gioventà*) bila je Mussolinijeva opsesija i glavni simbol režimskog ideološkog diskursa. Dok su *Il duce* i njegovi fašistički doglavnici džogirali ulicama vječnog grada, širom Italije održavali su se masovni gimnastički sletovi i krosevi preko livada, brežuljaka i gradskih trgova. Za to vrijeme u liberalnoj se Americi moglo igrati ili ne igrati, ulagati manje ili više u sport, školstvo, zdravstvo i druge društvene djelatnosti. To je u praksi obično značilo da država zapostavlja ove djelatnosti pa je Amerika i do danas ostala zemlja mase ignoranata kao i zemlja sa sramotno velikim brojem ljudi bez bazičnog zdravstvenog i penzijskog osiguranja. Napose glede sporta – to je uvijek bila zemlja jakih autonomnih školskih ili profesionalnih klubova ali relativno slabih državnih reprezentacija jer sport nije bio smatran sastavnicom politike “nacionalnog interesa”. Dakle, tamo je sve diktirao privatni te lokalni interes ili tržište kad se radi o profesionalnom sportu. U fašističkim kao i kasnije u komunističkim sistemima, država je bila pokrovitelj i kontrolorom razvoja sporta a sport izraz nacionalnog interesa. Država je davala veliku važnost sportu zbog narodnog zdravlja, jačanja društvene discipline te nacionalnog ponosa, patriotizma i emocionalne privrženosti pojedinca državi, naciji i državnom vođstvu. Nacionalni ponos i patriotizam napose snažno su promovirali fašistički i kasnije komunistički režimi u natjecateljskom međunarodnom sportu koji je simbolički prezentirao jedne nacije jačima a druge slabijima. Zasluge su za uspjehe svojatali režimi, njihove partije i diktatori, mada su igrači i treneri bili bogato nagrađivani i obožavani. A što se tiče poraza, za to su obično bili krivi treneri i igrači, odnosno “suci lopovi” ili “prljava igra” protivnika.

Između dva rata – piše povjesničar Eric Hobsbawm – ... internacionalni je sport postao, kako je to brzo uočio George Orwell, izraz natjecanja među nacijama i nacionalnim državama; sportaši atlete su reprezentirali svoje nacije,

odnosno nacionalne države, a njihove igre i nacionalni timovi bili su primarni izraz tih “zamišljenih zajednica” (*imagined communities*).⁴

Socijalističku Jugoslaviju stvorio je partizanski antifašistički pokret u Drugom svjetskom ratu. Jugoslavenski komunisti nisu samo fizički uništavali fašiste nego bi i pokupili od njih ono što su smatrali korisnim, prije svega, dakako, oružje, hranu i odjeću te lijekove, ali primjerice i upotrebu sporta u funkciji gradnje, kohezije i međunarodne promocije nacije. Već 1942. održana je “Partizanska olimpijada” u Foči, a 1944. Jugoslaviju na međunarodnoj sportskoj pozornici predstavljaju nogometaši splitskog *Hajduka* i vaterpolisti koje je jedan britanski list nazvao “Delfinima maršala Tita”.⁵ Maršal Tito, vođa mlade jugoslavenske države, naročito je volio žene, jahte, havanske cigare, pionire i muflone, a bio je i veliki prijatelj sporta. “Josip Broz Tito je veliki prijatelj mnogih sportova”, piše zagrebački sportski novinar Krešo Špeletić, te nastavlja: “Tito je i sam nekada bio aktivni sportaš, a danas s velikom ozbiljnošću pristupa planiranju politike razvoja sporta u našoj zemlji.”⁶ Nakon sretnog izopćenja iz sovjetskog bloka 1948. i nekoliko nesretnih godina koje su uslijedile, Titova Jugoslavija je razvila svoj put u socijalizam. Sport je postao važnom komponentom jugoslavenskog sistema socijalističkog samoupravljanja. U drugoj polovici pedesetih godina u najpopularniji jugoslavenski sport nogomet prodro je kapitalizam, a tada se i prve balkanske nogometne laste otiskuju u pečalbu na Zapad. Formirale su se kaste sportskih menadžera po klubovima sastavljene od dobro plaćenih trenera i igrača a novac i političku potporu osiguravali su lokalni bosovi partijskih komiteta, policije i državne administracije. Po sjećanju Splitsanina Zvonka Bege, nogometaša Hajduka i člana nogometne reprezentacije Jugoslavije koja je osvojila zlato na Olimpijadi u Rimu 1960, za srebrne medalje na Olimpijadama 1948 & 1956. jugoslavenski nogometaši su dobili mnoštvo srdačnih čestitki među kojima su posebnu čast predstavljali brzozavi predsjednika Tita, te svečani prijemi u njegovoj dedinjskoj rezidenciji; no već 1960. svaki zlatni reprezentativac je dobio po 200 njemačkih maraka u kešu.⁷ Prilikom susreta s Titom u Splitu 1962, slavni hajdukovac i jedan od najboljih jugoslavenskih nogometaša svih vremena Bernard Bajdo Vukas upitao je predsjednika Jugoslavije što je bilo s onih 500 dolara koje je Tito osobno obećao svakom članu reprezentacije ako pobjede Sovjetski Savez i osvo-

178

4 Eric Hobsbawm, *Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality* (Cambridge and New York: Cambridge University Press, 1990), str. 143.

5 “Sportski vremeplov”, *Slobodna Dalmacija*, 15. V 2000.

6 Krešo Špeletić, ur., *Tito i sport*, Zagreb: Stvarnost, 1979, str. 9.

7 *Slobodna Dalmacija*, 5. IX 2000.

je zlato na Olimpijadi u Finskoj 1952.⁸ Dakako da su to naši i osvojili pobijedivši Sovjete nakon ponovljene utakmice. Zna se koliko je Titu bilo stalo da simbolično ponizi Staljina, ali je ostala nepoznanica jesu li igrači ikad od njega dobili obećani honorar.

Čak i takozvani “mali sportovi” donosili su znatan profit i privilegije najboljima, napose državnim reprezentativcima. Sjeća se tako majstor ping-ponga svjetske klase Dragutin Šurbek da su poslije 1960. vrhunski sportaši poput njega dobijali udvostručenu prosječnu mjesečnu plaću te dodatne privilegije poput besplatnih državnih stanova, dozvola za mali obrt (najčešće restaurant-biznis) te izdane penzije.⁹ Igranje za državnu reprezentaciju bilo je prije svega velika čast ali je postojala i mogućnost zarade. Doduše, premije i dnevnice koje su reprezentativci dobijali nisu bile neki dobitak, ali mogućnost velikih zarada u konvertibilnoj valuti otvarala se sportskim zvijezdama kad bi se kroz reprezentativne nastupe afirmirali u svijetu te dobili angažman u inozemnim klubovima na Zapadu. Zato su, pored ostalog, svi bez pogovora igrali za reprezentaciju i provodili na njenim pripremama vrijeme koje su profesionalne atlete tamo u liberalnoj Americi koristile za odmor i relaksaciju.

179 Takav je pristup zahtijevao od reprezentativaca izuzetne fizičke i psihološke napore, a rijetki su bili redoviti i napredni studenti među njima. Ne bi bilo pretjerano kazati da su članovi jugoslavenske seniorske košarkaške reprezentacije tijekom godine imali više ukupnih klupskih i reprezentativnih obaveza a manje odmora nego američki profesionalci. A da ne govorimo o našim juniorima i kadetima (igrači 16-19 godina) čije se košarkaško školovanje u tom uzrastu ne može ni uspoređivati s američkom školom košarke kojoj je baš rad s igračima srednjoškolske dobi najslabija karika (ali to Amerikance ne brine mnogo jer ono što nemaju kod kuće oni uvezu i kupe, takav im je sistem). Naravno, zbog svega toga igrači iz naše škole košarke bili su općenito tehnički superiorniji od svojih sovjetskih i američkih rivala. Doduše, nisu svi mogli podnijeti toliki pritisak. Tako se već krajem sedamdesetih pobunio te ostavio aktivnog igranja jedan od najboljih visokih bekova tog vremena Ljubodrag Duci Simonović. Duci je kasnije postao profesor na beogradskom univerzitetu a svoje je poglede na sport u socijalističkoj Jugoslaviji iznio 1981. u knjizi *Pobuna robota*. Tu Duci dobro zapaža da su vrhunski sportaši iscijeđeni, pa mnogi ne stignu izdržati do 27 godine te otići u bogatu inozemnu pećalbu. Duci je

8 “60 godina. Slobodna Dalmacija”. Specijalni prilog *Slobodne Dalmacije*, Split, 18. VI 2003, str 35.

9 *Slobodna Dalmacija*, 15. V 2000.

također dobro prozreo korumpirane sportske funkcionere, govorio o nekim dobrim a najviše o lošim stranama sportskog profesionalizma, te na kraju završio u nekakvoj utopijskoj viziji socijalističkog amaterskog sporta “s ljudskim licem”.¹⁰ Ali Ducijev donkihotski apel nitko nije slušao. Vrhunski sportaši u socijalističkoj Jugoslaviji bili su profesionalci od svoj ranih tinejdžerskih godina tako da su se brzo snalazili kad bi otišli u inozemstvo a napose od ranih devedesetih u američku NBA ligu, najjaču i najelitniju na svijetu.

Dakako da nije sve bilo u novcu. Ne bi trebalo potcijeniti osjećaj nacionalnog ponosa u prigodama trijumfa na svjetskim takmičenjima. Američki je novinar jugoslavenskog podrijetla Duško Doder prilikom turneje po Jugoslaviji sedamdesetih godina zabilježio da su jugoslavenski reprezentativci s posebnim žarom igrali protiv Sovjeta razbijajući time strah da bi se SSSR mogao osvetiti za četrdeset osmu, te potvrđujući tako političku neovisnost Jugoslavije, snagu njenih naroda kad su ujedinjeni protiv vanjskog neprijatelja, te uspješni jugo-model socijalizma.¹¹ O osjećaju nacionalnog ponosa i patriotizma u trenucima sportskih trijumfa po svijetu, dok su milijuni Jugoslavena plakali pred televizorima u svojim domovima, svjedoči boksač Mate Parlov:

Mnogo puta sam imao čast stajati ponosno pred svijetom, predstavljajući svoju zemlju kao član njezine državne reprezentacije. U plavom dresu s državnim grbom pobjeđivao sam Ruse, Amerikance i druge, a cijeli svijet mi je bio svjedokom. Slušajući himnu “Hej Slaveni” koja je svirala u čast moje zemlje i mog osobnog trijumfa u areni, stajao sam sa suzama u očima na pobjedničkom tronu. Takvi trenuci ostaju duboko urezani u ljudskoj duši i nikad se ne zaborave.¹²

180

Konstrukcija svjetskog sportskog čuda – jugoslavenske škole košarke, počela je baš oko te prijelomne šezdesete. U to je vrijeme režim otvorio granice i osokolio suradnju sa svim zemljama Zapada i Istoka, a napose Trećeg svijeta. Savez komunista Jugoslavije donio je novi program – po duhu i sadržaju onodobno čudo u komunističkom svijetu. Šezdesete su bile godine društvenog previranja, političkih i kulturnih pokreta. U tom kontekstu treba gledati i razvoj sporta, napose košarke. U povijesti košarke pisanoj s jedne globalne perspektive, te šezdesete godine donijele su afir-

10 Ljubodrag Duci Simonović, *Pobuna robota* (Belgrade: Zapis, 1981).

11 Duško Doder, *The Yugoslavs* (New York: Random House, 1978) str. 197.

12 *Intervju*, I. III 1991, 68.

maciju dviju novih kultura i naroda koji će kasnije, osmadesetih i devedesetih, pa sve do danas dominirati, odnosno znatno usavršiti ovaj sport i igrati najbolju košarku na svijetu. To su, dakako, afrički Amerikanci, odnosno “crnci”, te Jugoslaveni – “bijelci”. Obje su kulture i narodne skupine doživjele šezdesete kao porast slobode i političko-kulturne emancipacije. Pokret za građanska prava pod vodstvom Martina Luthera Kinga, te antiratni i socijalistički pokreti u Americi šezdesetih prisilit će vladu SAD da prekine brutalnu rasnu diskriminaciju, pokrene mnoge socijalne programe i popravi položaj najsiromašnijih. U američkoj košarci to će dati šansu za afirmaciju mnogim crnim atletama kojih prije šezdesetih skoro da i nije bilo ni u koledž-košarci ni u profesionalnoj košarci. Šezdesete afirmiraju nenadmašne afričkoameričke košarkaše svjetske klase poput Billa Russela, Wilita Chamberlaina, Oscara Robertsona i drugih; sedamdesetih dolazi Kareem Abdul-Jabbar a već osamdesetih tamnopute atlete su u izrazitoj većini i među najboljim koledž igračima te profesionalcima. I u Jugoslaviji i u Americi od šezdesetih naovamo, mlade generacije iz nižih društvenih klasa dobijaju bolju ishranu, zdravstvenu zaštitu, mogućnost visokog obrazovanja, sele se u velike gradove i tako dalje. Nije čudo da rast životnog standarda rezultira i u fizičkom rastu i boljem potencijalu za sportske aktivnosti. Uostalom, znanstvenici su ovu pozitivnu korelaciju između većeg životnog standarda i porasta ljudske stature već otkrili i objasnili.¹³ Tako je, recimo, košarkaška reprezentacija Sovjetskog Saveza iskoristila svoje goleme resurse i socijalizam i uvijek imala nekog dominirajućeg diva preko 215 cm pa i iznad 220 cm. Među afričkim Amerikancima također se pojavljuju igrači divovskog stasa i iznimne fizičke snage, kao i među Južnim Slavenima, a “obični” dvometraši već prelaze na “vanjske” bekovske i krilne pozicije. Bjelodano je da se tu ne radi o nekim specijalnim “genetičkim” ili “rasnim” osobinama jer su, uostalom, sve tri košarkaške svjetske supersile – SAD, SSSR i SFRJ – bile multietnička pluralistička društva. Od šezdesetih naovamo košarka postaje i važnim faktorom konstrukcije kulturnog identita napose kod “novih naroda” poput afričkih Amerikanaca i Jugoslavena. Kad evropski košarkaši u velikom broju dođu devedesetih godina igrati profesionalnu košarku u SAD, pratit će ih povremene kulturne, to jest “rasne” tenzije između “bjelaca” i “crnaca”, odnosno domaćih i stranaca.¹⁴ Zato je svakome tko zna kvalitetu NBA igrača iz bivše Jugoslavije bilo mučno gledati kako Petrović, Kukoč, Rađa, Divac i

13 Vidi na primjer Steven L. Hoch, “Tall Tales: Anthropometric Measures of Well-Being in imperial Russia and the Soviet Union, 1821 – 1960”, *Slavic Review*, Vol. 58, No. 1 (proleće 1999), pp. 61-70.

14 O ovome vidi, na primjer, članak Tim Keowna, “Eurolash?”, *ESPN insider*, Vol. 6, No.4, I. V 2003.

ostali balkanski pioniri u NBA tamo probijaju led ksenofobije i rasizma oko njih. Veliki Dražen je sjedio na klupi Portlanda cijelu dugu sezonu 1991/1992, ali je već slijedeće godine u dresu "Netsa" bio najbolji šuter "trica" i slobodnih bacanja u ligi. Kukoč je osvojio tri titule u timu s Michaelom Jordanom i dobio prestižnu nagardu za "najboljeg šestog igrača" ali nikad nije bio izabran u "All Star" tim! Mnogi američki komentatori, te neki igrači i treneri, otvoreno su izražavali prezir spram Evropljana, ovih s istoka naročito, pa i kad su morali priznati kvalitetu rekli bi da ti stranci "krađu našim momcima posao". Tek krajem devedesetih Divac i Stojaković su kao prvi iz južnoslavenske škole košarke izabrani u "All Star" tim. Da, to je Amerika. Tamo i milijunaše diskriminiraju, zar ne? Ali, kao što je bila kohezivna snaga u socijalističkoj Jugoslaviji, košarka može pomoći pri liječenju rasnih tenzija u SAD. Košarka može pomoći da Amerikanci afričkog podrijetla shvate nešto vrlo važno: da su, na primjer, Divac i Stojaković Srbi, Kukoč i Giriček Hrvati, Nowitzky Nijemac, Sabonis iz Litve, a Gasol iz Katalonije i tako dalje, ali su svi Evropljani, umjesto da ih smatraju "bijelcima". Dakako, Divac, Kukoč, Nowitzky, Gasol i ostali evropski profesionalni košarkaši, hokejaši i druge evropske atlete u Americi pomoći će da navijači u njihovim zemljama shvate da afrički Amerikanci nisu nikakvi "crnci" nego prije svega Amerikanci, a uz to i potomci raznih afričkih naroda koji se međusobno razlikuju kao što se razlikju "bijeli" Srbi i Litvanaci. Ako se ovakva

182

promjena u ljudskoj svijesti ikad dogodi, to jest kad se kategorije "bjelaca" i "crnaca" izbrišu iz svijesti, to jest "ukinu", onda će se ti bivši "bijelci" i "crnci" možda udružiti u cilju izgradnje jednog boljeg svijeta. Dakako, za sada američki biznis, politika i propaganda vode računa da ove vrhunске sportaše korumpiraju mutimilijunskim dolarskim nagradama te ih tako pretvaraju u konzervativne, šutljive slugе nepravednog sistema, odnosno "kućne robove" kako je te dobrostojeće afričke Amerikance jednom nazvao slavni tamnoputi pjevač Harry Belafonte.

Jugoslavenska škola košarke bila je poput "jugoslavenskog eksperimenta", to jest društveno-političkog sistema samoupravnog socijalizma. Dakle, sklona čestim reformama i u stalnom traženju boljih formula i rješenja. Prvo košarkaško prvenstvo Jugoslavije održano je kao turnir od 3 do 8 rujna 1946. u Beogradu na kalemegdanskom igralištu po suncu i pod reflektorima. Savezna liga je osnovana 1953, i te je godine beogradski profesor fiskulture Aleksandar Aca Nikolić dobio zadatak od Košarkaškog saveza Jugoslavije da napravi dugoročni program i plan rada državne reprezentacije, to jest da stvori košarkašku reprezentaciju Jugoslavije. Već 1965. prešlo se s otvorenih igrališta pod kupole velikih dvorana a krajem sedamdesetih i u osamdestima skoro svaki veći grad u Jugoslaviji imao je zgotovljen ili u gradnji moderni sportski centar. Subotnji direktni televizijski prijenosi savezne li-

ge te skoro svih međunarodnih utakmica reprezentacije odigrali su značajnu ulogu u popularizaciji košarke. Krajem osamdesetih bilo je u prosjeku po 5.000 gledatelja na prvoligaškim utakmicama, a da su arene bile prostranije bilo bi ih i više. Sedamdesete i osamdesete bile su godine dinamičnog uspona jugoslavenske košarke. Košarkaškim savezom Jugoslavije u zlatnom dobu predsjedavali su profesor Beogradskog univerziteta Radomir Šaper i Slovenac Boris Kristančič, a Bora Stanković je postao visokim funkcionarom međunarodne košarkaške federacije FIBA. Stvorena je jedna od najjačih liga u Evropi, možda i jača od međunarodnih klupskih natjecanja. Sredinom sedamdesetih i u osamdesetim jugoslavenski su klubovi počeli dominirati Evropom. No kruna svega bila je reprezentacija.

183 Profesor Aca je prionuo poslu početkom pedesetih a vrhunski rezultati su došli manje od dekade poslije toga. Godine 1961. i 1965. osvojena su srebra a 1963. bronca na prvenstvima Evrope. Iste je 1963. godine osvojeno drugo mjesto na prvenstvu svijeta u Rio de Jeneiru. Aleksandar Nikolić je kao glavni trener vodio reprezentaciju od 1953. do 1968 (kad je osvojeno olimpijsko srebro u Meksiku) te opet od 1976. do 1978 (evropsko srebro i zlato). Nikolić je ubilježio 101 pobjedu i 39 poraza. Kao profesionalni trener u Italiji osvojio je tri talijanska i dva evropska klupska prvenstva. Postao je legendom i bio prvi Jugoslaven član košarkaškog Doma slavnih u Springfieldu. Njegovi nasljednici Ranko Zeravica i Mirko Novosel nastavili su nizati uspjehe s mladim i seniorskim reprezentacijama, ali brojni su i drugi uspješni treneri, svi studenti Ace Nikolića. Nikolićeva uloga u povijesti košarke (ne samo jugoslavenske) daje dvije ključne lekcije: prvo, da su genijalni pojedinci važni koliko i sistem, ako ne i važniji, te da su treneri u sportu najvažniji (a moglo bi se reći i u životu, te primjeniti to na školstvo od vrtića do univerziteta i ulogu odgoja i obrazovanja u društvu uopće). Treneri su arhitekti svega, oni stvaraju sistem, igru, igrače i trenere, oni vode i održavaju sistem, oni ga mijenjaju i usavršavaju. Zadravin Slavko Trninić, koji je doktorirao košarku, istaknuo je na jednom savjetovanju da košarka doduše jest kolektivna igra i svaki uspjeh jest djelo cjeline, ali sposobnost trenera i metod treninga čine 70 posto ukupnog rezultata.¹⁵

Seriya uspjeha trenera-genijalca Aleksandra Nikolića okrunjena je zlatom na Svjetskom prvenstvu u Ljubljani 1970. Tu smo iskoristili domaći teren, već spomenutu specijalnu političku motivaciju u utakmicama protiv SSSR-a, i slabosti američke škole košarke. Naime, Amerikanci, za razliku od nas, nisu to prvenstvo shvaćali kao nekakvu narodnooslobodilačku borbu. Dok je naš predsjednik Tito pred televizorom pušio havanske cigare jednu za drugom gledajući plave momke i

15 *Slobodna Dalmacija*, 21. II 2000.

pitajući se jesu li suci adekvatno podmazani i da li su naši i međunarodni funkcionari dobro izvršili predsjedničke upute, američki se tadašnji predsjednik bavio rutinskim poslovima američkih predsjednika kao što su ratovi, špijunaža, podvale političkim protivnicima, te specifično u slučaju Richarda Nixona prekomjernom konzumacijom alkohola, a za nekakvo “svjetsko” prvenstvo tamo u SAD nitko nije znao. Za njih je prvenstvo svijeta uvijek bilo samo jedno – prvenstvo SAD u profesionalnoj košarci. Zato je nekakva privatna udruga iz Amerike organizirala put njihove “reprezentacije” u Ljubljanu a radi štednje oslanjala se ne na najbolje, nego na igrače koji su živjeli i igrali u Evropi. Ali poslije Ljubljane i Amerikanci će se probuditi. Naročito pošto izgubiše olimpijsko zlato od SSSR-a u Muenchenu 1972. Zato će i njihova škola košarke početi misliti na nacionalni ponos i bolju prezentaciju u međunarodnom sportu pa će to voditi prema boljoj organizaciji i konačno raznim “Dream Teamovima” iz devedesetih. Ali za to vrijeme mi nećemo stajati skrštenih ruku.

Nedugo nakon svjetskog prevnstva u Ljubljani, Košarkaški savez Jugoslavije okupio je 66 trenera iz raznih krajeva zemlje na velikom seminaru u sportskom centru “Košutnjak” u Beogradu. Prisjeća se toga Zagrepčanin Mirko Novosel, jedini trener Hrvat koji će s reprezentacijom osvajati zlata i srebra po svijetu (sve ostalo je osvojeno pod vođstvom srpskih trenera): “Tada smo smislili i dogovorili sistematski razvoj košarke u zemlji; napose metodologiju treninga i rada s reprezentativnim sastavima seniora/seniorki, juniora i kadeta te stručno usavršavanje trenera; taj će se plan dosljedno provesti a to će rezultirati dominacijom jugoslavenske košarke svijetom u narednim dekadama.”¹⁶ Za razliku od Američke škole košarke u kojoj nije bilo sistematskog i stručnog rada s mladim talentima prije nego pođu na univerzitate, jugoslavenski su klubovi kao i državna reprezentacija osnovali juniorske, kadetske i pionirske sastave. Nisu stoga samo naši seniorski sastavi dominirali svijetom nego i juniorski i kadetski. Uz to smo imali jednu od najjačih nacionalnih klupskih liga na svijetu – teško bi bilo i slavnim Lakersima vratiti se neporaženi iz Čačka a kamoli Partizanu, Zvezdi i Jugoplastici. Osamdesete su bile napose uspješne u svim sastavima i uzrastima, muškim i ženskim. Najprije smo se zagrijavali 1977. evropskim zlatom te godinu dana kasnije svjetskim zlatom iz Manile (uz dvije pobjede protiv Rusa). Zadnja dekada u zajedničkoj državi počela je Titovom smrću te zlatom s moskovske Olimpijade. Zahvaljujući američkom bojkotu Olimpijade jer su se SAD, kao, naljutile zbog sovjetske invazije na Avganistan (*the American people* nije ni slutio da će Amerikanci učiniti isto samo 20 godina kasnije), mi smo porazili

184

¹⁶ *Slobodna Dalmacija*, 19. veljače 2000.

naše stare sovjetske mušterije, još jednom se osvetili za četrdeset osmu i osvojili prvo mjesto. 1984. osvojili smo broncu na Olimpijadi u Los Angelesu. Tu su igrali najbolji košarkaš svijeta svih vremena – Michael Jordan, te jedan potencijalno još bolji od njega – naš Dražen Petrović (poginuo 1993). Zatim smo na Olimpijadi u Seulu 1988. osvojili zlato. Tada nam i djevojke briljiraju. Ženska reprezentacija Jugoslavije osvojila je olimpijsku broncu 1980. i olimpijsko srebro 1988. Godina 1986. je također vrlo značajna jer dolaze novi klinci, generacija Tonija Kukoča, Vlade Divca, Dina Rađe, Saše Đorđevića... Oni osvajaju juniorsko prvenstvo svijeta u Bormiju a zatim uz Dražena Petrovića osvajaju sve najviše evropske i svjetske klupske i reprezentativne trofeje između 1988. i 1991. Nije čudo da su baš Divac, Kukoč, Rađa i Petrović bili prve evropske superzvijezde uposlene i masno plaćene u američkoj NBA profesionalnoj ligi jer su toliko puta znali pobjeđivati razne američke reprezentacije. Dakako, ovdje treba napomenuti da je prvi jugoslavenski košarkaš kojemu je ponuđeno da igra profesionalno u SAD bio visoki Zdranin Krešimir Ćosić. Njega su 1972. zvali Portland Trailblazers, a godinu kasnije još slaviji Lakersi, ali je Krešo u međuvremenu postao vjerskim mistikom, članom Mormonske crkve, pa se posvetio igranju u Evropi i misionarskom radu u zemljama pod bezbožnim režimima. U čemu je bila iznimna kvaliteta tih naših igrača da su to čak i Amerikanci priznali i odgovarajuće platili?

Treba kazati da je bilo malo naših igrača koji bi se mogli mjeriti s najboljim američkim atletama u brzini, visini skoka, atletskoj građi tijela, snazi i izdržljivosti. U stvari, prvi naši košarkaši obdareni fizičkim sposobnostim ravnim američkim, dakle, brzim visokim odrazom u skoku, snažnom tjelesnom muskulaturom, dugim rukama, itd., bili su Duje Krstulović i Dražen Dalipagić sedamdesetih, te Stojko Vranković kasnije. Igrači takvog tipa nisu često izlazili iz ove škole košarke. Amerikanci i Sovjeti mnogo su više od nas cijenili fizičku snagu i atletske sposobnosti. To nije bila samo stvar sportske filozofije ovih supersila nego i njihovog identiteta, mentaliteta i duha. SAD i SSSR su svijetu pokazivali moć oružja za masovno uništavanje te mišićave ili gorostasne atlete, a mi smo manifestirali pamet naših trenera, vrhunsku tehniku igrača i ljepotu jedne kolektivne igre. Mi smo se pouzdavali u pamet i tehniku a SAD i SSSR su vjerovali u fiziku i strah koji je njihova svjetska pozicija izazivala. Naša je igra bila puna duha, njihova snage. Oni su bili supersile a mi nesvrstani. Oni su bili Rimljani tvrda srca, osvajači svijeta, a mi Atenjani, umjetnici i filozofi.

Dakle, čini se da je presudna bila inventivnost i kreativnost naših igrača a nadasve sposobnost naših trenera da stvore kolektiv, razviju efektivnu metodologiju priprema i vode utakmice (70 posto uspjeha po Trniniću). O kreativnosti i

inovatorskom duhu jugoslavenskih igrača svjedoči Zadrani Josip Gjergja: “Mi smo bili samouki; točno je da smo oponašali neke vrhunske inozemne igrače koje bismo vidjeli, ali naši igrači i treneri imaju najviše zahvaliti svojoj mašti, duhu i kreativnosti.”¹⁷ Dakako, već smo se osvjedočili da znamo ukrasti od naših rivala njihovo oružje i ideje ako treba. Ali teško je osporiti originalnost mnogih stvari u jugoslavenskoj školi košarke. Radivoje Korać, Ivo Daneu, Josip Gjergja, Zoran Moka Slavnić, Mirza Delibašić, Dragan Kićanović, Dražen Dalipagić, Ljubodrag Duci Simonović, te mnogi drugi, a nadalje Krešimir Ćosić, toliko su toga košarkaškog materijala izmislili, stvorili “iz glave”, kako bi naši seljaci rekli. Da nije bilo Krešimira Ćosića i njegove revolucionarne tendencije da sa svojih 211 cm “izlazi vani”, dribla, vuče kontratu i majstorski asistira suigračima, ne bi vjerojatno bilo ni Kukoča, ni Divca, ni Dirka Nowitzkog, ni Gregora Fucke, možda ni Paula Gasola. I Dejana Bodirogu je Krešo otkrio i stvorio, te mnoge druge. Ćosić je uz Novosela bio i jedan od rijetkih Hrvata trenerskih genijalaca – većina ostalih najboljih jugoslavenskih trenera bili su Srbi. U svakom slučaju, jugoslavenska škola košarke bila je rezultat kolektivnog rada i osebnog duha, mentaliteta i kulture. Sjeća se tako jedan od najboljih jugoslavenskih trenera Ranko Žeravica da je jedan španjolski trener u intervjuu na pitanje što to čini jugoslavensku košarku tako uspješnom, kratko odgovorio: “Pa to što su Jugoslaveni.”¹⁸

186

Tada su došle tragične devedesete. Na Balkanu je izbio krvavi rat. Jugoslavija i SSSR su se raspali a SAD je ostala jedina svjetska supersila, politički, vojno i ekonomski. Ali nije bila jedina supersila u košarci, kao što se moglo očekivati nestankom dvaju hladnoratovskih rivala Jugoslavije i SSSR-a. Košarkaška Jugoslavija dominirat će svijetom i tih za njene narode tragičnih devedesetih. I kao reprezentacija i kao veliki broj vrhunskih igrača i trenera uposlenih od najboljih profesionalnih klubova svijeta. Uzmimo primjerice američku NBA ligu, a da stotine naših u Evropi i diljem svijeta ne spominjemo. Ne samo da je svake godine po desetak igrača iz zemalja nasljednica bivše Jugoslavije prolazilo na NBA draftu, a Kukoč, Petrović, Rađa i Divac, kasnije Stojaković i drugi, isticali se vrhunskim igrama u NBA, nego je reprezentacija Srbije i Crne gore pod imenom Jugoslavija postala svjetskom supersilom. Treba li reći postala ili ostala? Ima li kontinuiteta između zlata i srebra osvojenog od šezdesetih do osamdesetih, te onog iz devedesetih? Eto nas tako kod najveće kontroverze iz povijesti jugoslavenske košarke, to jest jugoslavenskog sporta.

17 *Slobodna Dalmacija*, 31. srpanj 2000.

18 Milutin Luta Pavlović, *Ranko Žeravica u jugoslavenskoj košarci* (Belgrade: Junior, 1992), str. 72.

Konkretno, najveća je enigma što se dogodilo s Hrvatskom poslije srebrne medalje na Olimpijadi u Barceloni 1992? Naime, dok su Srbi i Crnogorci pobjeđivali sve i svakoga, uključujući i Hrvatsku, hrvatski je razred južnoslavenske škole košarke potonuo na samo blatnjavo svjetsko dno. Hrvatska je gubila od onih reprezentacija koje bi nekada lako pobijedili kadeti i juniori Jugoslavije. Nigdje Hrvata ne bijaše: ni na olimpijadama, ni na svjetskim ni na evropskim prvenstvima. A za to vrijeme reprezentacija Jugoslavije osvaja najsjajnije medalje i zaključuje trijumfalnu epohu s nevjerojatnim trijumfom na tlu Amerike u Indianapolisu pred publikom koja urla "Jugoslavija!" (koja sad Jugoslavija, pobogu?) te pred tupim pogledima američkih profesionalaca multimilijardera ranije eliminiranih iz finalnih natjecanja. Što se dogodilo hrvatskoj košarki? Najbolji jugoslavenski igrači svih vremena bijahu Hrvati: Ćosić, Kukoč, Petrović, da spomenemo samo imena koja neće izazvati osporavanja. Kako to da su odjednom u samostalnoj i neovisnoj novoj hrvatskoj nacionalnoj državi svi zaboravili igrati košarku? Kao da im je nova država bila maćeha, a ipak vrhunske sportaše vole svi režimi a oni svima vjerno služe. Eto, tako je recimo 27. siječnja 1998. hrvatski ministar vojni Gojko Šušak svečano primio jednu grupu propalih i polovnih košarkaša odanih novom režimu i svakom poklonio po samokres, odnosno, po hrvatski, pištolj. Što će im to? Nisu oni Titovi oficiri bezbjednosti na trineastovibanjskom hodočašću dragom vođi. Bilo bi im bolje da su ti Hrvati više vježbali pucati trice i slobodna bacanja nego se igrali samokresima. Samokresi, pištolji i noževi su po Balkanu sijali krv, smrt i zlo a od pucanja trica i slobodnih bacanja došlo je ono malo dobrog što smo imali u toj krvavoj povijesti. U takvom su se bojovničkom ozračju hrvatske sportske superzvijezde poput Dina Rađe i Stojka Vrankovića fotografirali s hrvatskim generalima i čelnicima Tuđmanovog režima u gradovima očišćenim od neprijatelja e da bi dobili koncesije u procesu takozvane pretvorbe, odnosno privatizacije bivšeg socijalističkog društvenog vlasništva. I dok su Hrvati slabo pucali trice i slobodna bacanja te svjetlali samokrese, srpski su se košarkaši nekako uspjeli razlikovati od četničkih bandita. Ti su se srpski atlete, valjda iz inata i režimske propagande o ugroženosti Srba kao "mučeničkog naroda" na koji je Zapad navodno nepravedno svalio krivicu za rat na Balkanu, odazivali pozivima za reprezentaciju i izgarali na terenu da dokažu kako Srbija nije kriva. Naprotiv, u Hrvatskoj je poslije smrti vođe i glavne kohezivne snage reprezentacije, Dražena Petrovića 1993, te najboljeg trenera (preciznije: jedinog doista sposobnog Hrvata trenera) Krešimira Ćosića 1995, došlo do rasula reprezentacije. Većini najboljih igrača smučili su se HDZ-ovi sportski funkcionari poput Antuna Vrdoljaka te razni novopečeni treneri mediokriteti poput malog Ace, brace velikog Dražena koji im može biti simbolom. Superzvijezde Rađa, Kukoč i Arijan Komazec odbili su igrati za

hrvatsku reprezentaciju. Svi su vrhunski treneri iz Hrvatske prognani a bili su to većinom Srbi, te nešto malo Hrvata koji nisu ušli u HDZ ili postali šovinisti. Neki su se vrhunski hrvatski treneri povukli iz prakse u teoriju, poput recimo Slavka Trninića i Igora Tocigla, pa su pisali knjige i držali predavanja umjesto da vode ekipe. Jedan od talentiranijih hrvatskih trenera mlađe garde Splićanin Predrag Kruščić (slučajno porijeklom Crnogorac) istjeran je iz rodnog Splita te je našao azil u Sloveniji; a mladi trener talentirani Splićanin Saša Radović, sin slavnog Branka (dakle, opet slučajno, srpskog roda a hrvatske domovine), dobio je šansu kao pomoćni trener Splita tek pri ozdravljenju hrvatske košarke 2003. Čak je i slavni Petar Skansi, Hrvat s pedigreeom od stoljeća sedmog, proveo veći dio olovnih godina tuđmanizma izvan Hrvatske.

Nove hrvatske vođe poput Tuđmana, Šuška i Vrdoljaka uništile su sve pa i hrvatsku košarku. Oni su učili hrvatske atlete da treba prekinuti svaki kontinuitet s tom mrskom Jugoslavijom, po njima tamnicom hrvatskog naroda, pa sve i da je ta Jugoslavija igrala svjetski kvalitetnu košarku. Domoljubnom je Hrvatima stoga sveta dužnost bila zaboraviti igrati dobru košarku e da bi se i tako Hrvati što više razlikovali od Srba. Od ranije znani hrvatski treneri, poput Petra Skansija koji je imao uspjeha ali je isto znao gubiti čak i s “onom” jugoslavenskom reprezentacijom od najgorih košarkaških nacija Evrope, nisu znali ni umijeli spriječiti srozavanje hrvatske košarke nego su samo lamentirali sve dok Skansi nije prepoznao šansu kao trener Splita 2003. Najiskusniji i najtrofejniji hrvatski trener Mirko Novosel u to vrijeme postao je nogometni menadžer i skoro završio u zatvoru zbog malverzacija u “Dinamu”, odnosno Tuđmanovoj “Croatiji”. Pri tome je HDZ mafijaškim metodama ucjenjivao poznate sportske zvijezde (Kukoča, Rađu, Ivaniševića i druge) zainteresirane za privatizaciju i ulaganje u Hrvatsku, pokušao ih politički eksploatirati, da bi na kraju obećana imovina otišla u besćenje HDZ-ovim kadrovima. Zato je Toni Kukoč koristio svoju lijepu hrvatsku domovinu samo za ljetni golf i jahting, ulažući novac u Americi. Za to vrijeme u Srbiji, Miloševićev genocidni režim, općenito izgledajući gori i krvaviji od Tuđmanovog, ipak nije tako paralizirao nacionalnu košarku kao što je to tuđmanovština učinila u Hrvatskoj. Miloševićevcima bar nije padalo na pamet da, recimo, šikaniraju reprezentativni rad najboljih srpskih trenera ili spriječe slavnog Vladu Divca da postane predsjednikom “Partizana”. A Dinu će Rađi uspjeti doći na čelo Splita tek pod posttuđmanovskom vlašću 2003, dakle četiri godine poslije vrhovnikove smrti, kad će se otoprilike i hrvatska košarka početi oporavljati.

Ipak, čini se da su najzaslužniji za sjajni kontinuitet jugoslavenske (“srpske”) košarke devedesetih srpski treneri, a treneri su i najviše krivi za hrvatski debakl (prisjetimo se hrvatskog trenera, inače vrhunskog teoretičara košarke ali sla-

bijeg praktičara Slavka Trninića, koji je trenerskom faktoru pripisao 70 posto uspjeha, odnosno neuspjeha).

189 Najbolji treneri u južnoslavenskoj školi košarke bili su Srbi: tu spadaju arhitekt škole košarke Aca Nikolić, zatim Ranko Žeravica, Branko Radović, Reba Ćorković, Srđan Kalember, Luka Stančić, Bogdan Tanjević, Božo Maljković, Svetislav Pešić, Željko Obradović, Duško Vojišević, Dušan Ivković i drugi. Prema tome, odlični hrvatski košarkaši ostali su bez svojih učitelja, vođa i “mozgova”. Treneri Srbi, odnosno preciznije nehrvati, bili su zaslužni i za najveće uspjehe hrvatske klupske košarke. Tako su, na primjer, najjači i međunarodno najproslavljeniji jugoslavenski klub, splitsku Jugoplastiku-Pop '84, stvorili dalmatinski Talijan Enzo Sovitti te Beograđanin Branko Radović. Najsajnije je trofeje s ovim klubom osvojio još jedan Srbin Božo Maljković, uz Acu Nikolića u ulozi savjetnika, te sa istaknutim srpskim igračima Sretenovićem i Savićem, i Crnogorcem Ivanovićem, koji su zajedno s Hrvatima Rađom i Kukočem zapravo činili jednu ne mnogo slabiju reprezentaciju Jugoslavije. Kad je poslije izbijanja rata 1991. Hrvatska ostala bez svojih srpskih trenera i igrača a od 1995. i bez većine srpskog prijeratnog stanovništva koje je pobjeglo pred vojskom Franje Tuđmana, došlo je do sramotnog pada hrvatske košarke na dno Evrope i svijeta. Ipak, talentirani hrvatski pojedinci i dalje su briljirali kao igrači u profesionalnim ligama SAD i Evrope, a hrvatske mlade selekcije su povremeno osvajale najviše titule. Međutim, više nije bilo “škole”, odnosno sistema koji bi taj talent kanalizirao i od tog potencijala stvorio vrhunske rezultate. Dok su hrvatski igrači bježali u inozemstvo već sa devetnaest godina da se više nikad ne vrate, hrvatski treneri i funkcionari su u svemu slijepo oponašali Ameriku, valjda, opet, da bi se što više razlikovali od Srba i demoniziranog imena Jugoslavije. A Srbi koji se nisu odrekli tradicije jugoslavenske škole košarke za to vrijeme su pod vođstvom svojih genijalnih trenera osvojili sva najsajjnija svjetska i evropska odličja. Kakve li ironije: suprotno etničkim nacionalističkim mitovima i stereotipima koji Srbe opisuju kao junake i vitezove a Hrvate kao nekakve filozofe naoružane zapadnom kulturom te za sva zla okrivljuju socijalističku Titovu Jugoslaviju u kojoj su navodno dominirali Srbi, jugoslavenska je škola košarke iznjedrila pametne Srbe (najbolje trenere) i junačke Hrvate (najbolje igrače), a najjači, najuspješniji i čini se najsretniji su i jedni i drugi bili kad su živjeli i radili skupa.¹⁹

19 Vidi o tome u Alexander Wolff, “Prisoners of War”, *Sports Illustrated*, jun 1996, str. 81-90; Douglas Hartmann, “From Thin Ethnicity to Thick: Basketball and War in the Former Yugoslavia”, u Stephen Cornell and Douglas Hartmann, *Ethnicity and Race: Making identities in a Changing World* (Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press, 1998), str. 141-151.

EPILOG

Upravo je završila košarkaška sezona 2003. San Antonio Spursi iz Texasa, predvođeni Amerikancem slavenskog porijekla Greggom Popovichem u ulozi trenera (djed Crnogorac?), te igračima Duncanom s Djevičanskih Otoka, Parkerom iz Francuske i Argentincem Ginobilijem 2003. su prvaci svijeta u profesionalnoj NBA košarci. Aktualni svjetski prvak u međunarodnoj košarci je, rekli smo već, Jugoslavija, odnosno Srbija i Crna Gora. Hrvatska se košarka, četiri godine poslije Tuđmanove smrti, počela oporavljati. Legendarni je "Split" zahvaljujući povratku već proćelavog ali još snažnog Dina Rađe vratio primat u Hrvatskoj porazivši zagrebačku "Cibonu" koja je dominirala Tuđmanovom erom. Veliki Dino Rađa, osvježen novim brakom s hrvatskom pop pjevačicom Viktorijom i okrijepljen oboritom ribom koju mu je ulovio u azurnom hrvatskom moru gigant hrvatske košarke i kaštelanskog ribolova Goran Sobin, hrvatski je MVP (most valuable player).

Jugoslavija više ne postoji ni formalno otkad je početkom godine proglašena nova balkanska federacija pod imenom "Srbija i Crna Gora" ali jugoslavenska škola košarke je otvorena, radi i kao i uvijek daje sjajne rezultate. Na junskom NBA Draftu 2003, u svečanoj selekciji najboljih mladih košarkaša svijeta za američku profesionalnu ligu, šefovi organizacije NBA i sportski komentatori lome jezike. Od dvadesetak izabranih neameričkih igrača pola su iz zemalja bivše Jugoslavije: iz Srbije i Crne Gore, Hrvatske, Slovenije, Bosne i Hercegovine. A već se pišu prognoze za NBA draft 2004. godine po kojima će prvi biti selekcionirani dvojica iz južnoslavenske škole, Perović ("Croatia") i Lekić ("Serbia"), svaki oko dva metra i dvadeset, koji uz to, kao i obično, imaju vrhunsku tehniku.²⁰ Na ovogodišnjem draftu prvi je ipak prozvan afrički Amerikanac LaBron James. Kažu, novi Michael Jordan, igrač nevjerojatnih atletskih sposobnosti koji uz to ima visinu preko dva metra i odličnu tehniku. Posebno je zanimljivo da James zna i voli dodati loptu, asistirati suigraču, što se rijetko viđa kod atleta afričkoameričke škole. Kao da je gledao samo Magica Johnsona, što sigurno jest, ali možda i Tonija Kukoča, i učio od obojice. Zašto da ne, dvije najbolje škole košarke na svijetu, afričkoamerička i južnoslavenska, već imaju međusobnih prožimanja i utjecaja. Odmah poslije Jamesa prozvano je ime Darka Miličića iz Vršca. Gledamo na televiziji intervju sa zadovoljnim Darkom koji od pustog treninga, spavanja, pojačane ishrane i rasta nije stigao naučiti ni engleski za turiste pa mu je pri ruci kao prevodilac neki rođak koji ne govori puno bolje od Darka. Dvjesto petnaest centimetara visoki snažni Miličić kombina-

190

²⁰ Sean Deveney "A first look at the 2004 NBA draft". Sporting News, 1. jul, 2003.

cija je Divca, Kukoča i Krešimira Ćosića. Od njih je učio, njihovom se igrom inspirirao kao dječak, u to nema sumnje. Dakako, Darko ima sposobne menadžere koji su ga naučili da radi marketinga i postizanja bolje cijene kod sklapanja profesionalnog ugovora kaže pred američkim novinarima da mu je uzor visoko krilo Minnesote Kevin Garnett. Kevin je odličan, u to nema sumnje i od njega se da dosta naučiti, ali Darkovi pokreti okrivaju utjecaj Divca i Kukoča te prije njih “začinjavca” Krešimira Ćosića.

Prije ovogodišnjeg junskog NBA Drafta, put putovali po Balkanu dva Amerikanca, sportski kometantor Chad Ford i NBA skaut Tony Ronzone. Povod za njihov posjet Balkanu bio je novi veliki balkanski talent Miličić. “Darko Miličić”, piše Ford, “ima sedamnaest godina i visok je 215 centimetara. Uz to ima odličnu košarkašku tehniku i mnogo znanja. To nije iznenađenje, to smo se već navikli od igrača iz istočne Evrope. Da je došao u NBA prošle godine, mogao je ozbiljno ugroziti primat kineskog diva Yao Minga na draftu. Ove godine je Miličić meta brojnih NBA klubova.”²¹ Ford se tjedno javljao člankom za “ESPN insider” koji se može pratiti na internetu. Dok prolaze beogradskim ulicama u potrazi za dvoranom gdje Miličić trenira, Ford i Ronzone gledaju okolo i čudom se čude kako su, po riječima Forda, svi ovdje “visoki, ogromni: mladi ljudi, djevojke i žene, čak i djeca”.²² U strahu su velike oči. Dok traže Darka, Ronzone priča Fordu kako je morao putovati u ove krajeve nedugo po NATO bombardiranju Beograda kad je bilo opasno kazati da dolaziš iz SAD.

Što je razlog da tako mnogo izuzetnih košarkaša dolazi iz ovog dijala istočne Evrope? – pita se u svom članku američki sportski komentator Chad Ford. “Razlog je prije svega u genetici”, zaključuje on, “ovo je zemlja divova – eto baš sam saznao da su Crnogorci u prosjeku najviši narod na svijetu a i ostali Južni Slaveni su izuzetno visoki.”²³ Elem, put putuje Chadu Forde sa jaranom Tonijem Ronzonom. Put putuju njih dvojica po Balkanu krvavome. Poput svojih povijesnih preteča, lovaca na afričke robove, divove balkanske traže. Ne mogu ih više okovati u lance i utovariti na jedrenjake put Novog Svijeta. Sad se to drukčije radi, suptilno, “neoliberalno”, uz velike dolarske nagrade, uz stomilijunske ugovore s proizvođačima sportske opreme čije su banke na Zapadu a bijedno plaćena radna snaga na Jugu i Istoku, divovi se vabe u arene bogatog Zapada. Ali robovi ostaju što su i bili – sluge svojih robovlasnika, gladijatori koji zabavljaju porobljene grupe i narode da-

21 “Coming out of the Darko” by Chad Ford, 16. prosinac 2002.

<http://sports.espn.go.com/nba>

22 Isto.

23 Isto.

jući im malo kruha i mnogo igara, da budu mirni i da se ne bune gledajući televiziju, dok divovi igraju svoje igre u slavu uvijek istog robovlasničkog imperija.

Pitam se tko je Fordu prodao to o balkanskim divovima. Svašta smo čuli o sebi tijekom nedavnih balkanskih ratova: da smo urođeni ubojice i nasilnici, genocidaši zatrovani vjerskom i etničkom mržnjom, nekulturni, primitivni divljaci koji samo pod režimima željezne ruke mogu mirno živjeti. Eto, sad smo postali narod divova. Da Ford to nije čuo od onog novinara *New York Timesa* koji je nedavno poslije velikog skandala otpušten s posla zbog prekomjernog laganja? Ili je možda čitao knjigu "Dalmacija i Crna Gora" od britanskog istraživača Sir J. Gardnera Wilkinsona, koji je u devetnestom stoljeću putovao po ovim pokrajinama i na Cetinju se sreo s vladikom Petrom Drugim Petrovićem-Njegošem. Wilkinson je bio fasciniran Njegoševim stasom (valjda je u ukupnu visinu, kao i u slučaju Abrahama Lincolna, uračunao i vladičino pokrivalo za glavu) a još više Njegoševom vještinom rukovanja puškom. Možda je Wilkinsonu tada prošlo kroz glavu: "Jao nama imperijalistima ako se ovi divovi ujedine a za vođe izaberu najpametnije među sobom." Nije lako biti Mlečić i Liliputanac. Ali neka je sve tih divova relativno više po Balkanu nego drugdje, kako to da ih je toliko postalo vrhunskim košarkašima naoružanim izuzetno sofisticiranom tehnikom i znanjem? A da ne pominjem naše divove vrhunske tenisače poput Ivaniševića i Karlovića, visoke vaterpoliste, rukometaše, atletičare, i tako dalje — svi igraju na tehniku i znanje a ne na snagu. Što nisu takvi oni narodi Afrike što im je prosjek visine preko dva metra (a ovdje među Južnim Slavenima taj prosjek je negdje oko metar i sedamdeset)? Sjećam se da mi je jednom kazao pokojni trenerski genijalac Branko Radović: "Igrači vrhunskog talenta i potencijala, napose oni divovskog stasa, ne šetaju se naokolo niti ih ima puno; niti će oni marljivo trenirati kad ih otkriješ. To su obično neki čudaci, ljenčine, skoro pa redikuli. Trenerov je posao da takve momke otkrije a onda da ih motivira, nauči, trenira, napravi igračima." Nije dakle tajna u genetici nego u školi, a školu stvaraju učitelji, profesori, treneri. Bilo je tih divova i u doba vladike Njegoša ali tada nisu imali ujedinjenu državu, besplatno školovanje i zdravstveno osiguranje, ni gradove ni univerzitete, ni profesore ni trenere, pa nisu ni osvajali medalje po olimpijadi-ma nego su veslali na galijama, kopali rovove i vukli topove služeći tuđinske vojske.

Tako razmišlja Amerikanac Chad Ford putujući Balkanom skoro dvjesto godina poslije lorda Wilkinsona. Genetika, dakle. Sve je po ovom američkom sportskom stručnjaku u muskulaturi, ništa u kulturi. A što bi drugo nego socijaldarvinizam moglo izići iz jedne zapadne imperijalističke glave? Guliver i Liliputanci, odnosno Veli Jože-Dupin-Voda. I Mlečići. Pa i Guliver i Veli Jože, kao i Liliputanci i Mlečići, samo su metafore, zaboga, to kod nas već djeca u vrtiću nauče. Po

Fordu, Balkanom se dakle pusti divovi šetaju i uz to, kao, nikakve druge kvalitete nemaju (ma kakva kultura, kakva “škola”). Ali imaju ti balkanski divovi nešto zajedničko s još jednim narodom koji igra najbolju košarku na svijetu, naime afričkim Amerikancima. Oba su košarkaška naroda, i Južni Slaveni i afrički Amerikanci, potomci robova koji su se oslobodili porobljivača a potom ujedinili, i u slobodnijem i pravednijem društvu dobili šansu da steknu kvalitetno obrazovanje, poprave životni standard, da izraze svoj duh, svoju kulturu i kreativnost. Nije to palo s neba niti se postiglo kroz nekakvu evoluciju. To je njima jedna divovska borba dala, revolucija prije nego genetika.